

Špela Virant, Vanesa Matajč

Migracije

Leta 2013 je revija *Ars & Humanitas* posvetila tematsko številko problematiki migracij (Številni obrazi migracij, *Ars & Humanitas* VII/2, 2013. Spletni dostop: <http://revije.ff.uni-lj.si/arshumanitas/issue/view/126>). Tematski sklop razprav iz leta 2013 se je odzval in prispeval disciplinarno različne poglede na dejstvo, da »začasne ali stalne, lokalne ali mednarodne, prostovoljne ali prisilne, legalne ali ilegalne, registrirane ali neregistrirane migracije posameznic in posameznikov, celih družbenih skupnosti ali posameznih skupin predstavljajo pomemben dejavnik v konstruiranju in spreminjanju (sodobnih) družb«, pišeta avtorica in avtor tedanjega uvodnika,¹ Milica Antić Gaber in Marko Krevs (2013, 7). Mnogi evropski kulturni prostori so po letu 1991 in konstruiranju novih nacionalnih držav intenzivneje obudili tradicionalne vrednote nacionalno-emancipacijskih gibanj in njihove implicitne težnje k homogenosti zamišljenih nacionalnih skupnosti; v kulturnih prostorih z drugačno, po Leerssenovi tipologiji² t. i. centralistično-nacionalistično tradicijo, preneseno v imaginirane evropske kulturne in civilizacijske vrednote, pa so k obujanju izključevalnejših tradicij prispevali tudi lokalno-politični dvomi o učinkih evropske integracije. Kompleksnost dejavnikov, ki soustvarjajo sodobne evropske družbe, je nedvomno sooblikovala raznorodne, nemalokrat odkrito odklonilne ali vsaj skeptične odzive na sodobne migracije v smeri idealiziranega »Zahoda«.³ Tako je v samo nekaj letih po izidu številke o »številnih obrazih migracij« ob aktualnem množičnem migracijskem dogajanju, ki – čeprav z zavedanjem, »da ne gre za nov fenomen« – dodatno podpira razmislek o sodobnosti kot »dobi migracij« ali »globalizaciji migracij« (Antić Gaber, Krevs, 2013, 7), postalo nujno, da tej problematiki posvetimo še več pozornosti. Številni obrazi migracij postajajo iz dneva v dan še številnejši, zato smo v letu 2016 pripravili novo tematsko številko, ki se odziva na aktualna dogajanja in osvetljuje nove ali danes še posebej izpostavljene problemske vidike migracij. Predhodni tematski sklop razprav o migracijah je vključeval pristope disciplin, kot so »sociologija, geografija, etnologija in kulturna antropologija, zgodovina, umetnostna zgodovina, sodobne sredozemske študije, študiji spola in medijski študiji.« (ibid., 8) Mnoge od

1 Antić Gaber M., Krevs, M., Številni obrazi migracij, v: *Ars & Humanitas* VII/2, 2013, str. 7–11.

2 Leerssen, J., *National Thought in Europe. A Cultural History*, Amsterdam 2006.

3 Iz članka Zore Žbontar (Žbontar, Z., Tujci v antični Grčiji, v: *Ars & Humanitas* VII/2, 2013, str. 19–32) je razviden pravzaprav paradoks aktualnega sklicevanja na »evropske« kulturne in civilizacijske vrednote ob soočanju s sodobnim množičnim priseljevanjem iz neevropskih kulturnih prostorov v Evropo: na ta paradoks posredno opozarja vpogled v grško-antično dediščino, ki se vključuje v omenjene vrednote: »[a]ntični Grki so v odprti gesti gostoljubja do tujcev prepoznali svojo civiliziranost.« (Žbontar, 2013, 29)

njih vključuje tudi pričujoči tematski sklop, ki pa se očitneje osredinja na aktualne reprezentacije migracij.

Aktualna refleksija migracij je namenjena obravnavi aktualnih teoretskih obravnjav migracij in študijam konkretnih primerov, kako so reprezentirane ter kako se družbeni sistemi spopadajo z njihovimi posledicami: torej refleksiji o tem, kako razmišljamo in govorimo o teh problemih, o raznolikosti in dinamiki reprezentacij in kako slednje vplivajo na naša dojetanja etičnih razmerij v različnih družbenih sistemih, od institucionalno-političnih, medijskih, umetnostnih, vzgojno-izobraževalnih, na družabnih omrežjih ter v različnih skupnostih in prostorih sobivanja.

Aktualno poročanje o migracijah med razlogi zanje največkrat izpostavlja vojno, ki evropskemu upravnemu aparatu omogoča razločevanje med vojnimi begunci in iskanci političnega azila ter ekonomskimi migranti. Na to, na »diskurzivne reprezentacije migrantov, ki niso iz EU«, z oznakami, kot so »'lažni iskalec azila', 'ekonomski begunec', 'ekonomski migrant'« itn., sta že v prispevku iz leta 2013 opozorili Elaine Burroughs in Zoë O'Reilly,⁴ ki v pravnih kategorizacijah migrantov prepoznavata »implicitno negativne konotacije«: »te vodijo v perpetuiranje stereotipov,« ki podpirajo birokratske in politične cilje »v procesu izključevalnih postopkov« (65, 64). Ob političnih in ekonomskih vidikih migracij se vsakodnevno medijsko poročanje tudi redkeje sprašuje o razlogih za vojne in ekonomsko bedo, če pa že, je opaziti težnjo k monokavzalnim razlagam, ki zabisujejo kompleksno problematiko različnih, konkretnih migracijskih resničnosti. Zato so ob refleksiji splošnejših, skupnih vidikov migracij vsekakor potrebne poglobljene študije posameznih razlogov, njihovih kompleksnih prepletanj in konkretnih učinkov v posameznih okoljih, vključno s »kompleksnostmi človeških življenj, izkušenj in identitet« (Burroughs, O'Reilly, 2013, 64; gl. op. 2), ki jih množično-medijske reprezentacije oz. kategorizacije migrantov le redko upoštevajo.

Pri spraševanju o posledicah migracij pa so v središču medijskega zanimanja predvsem ekonomska in socialna vprašanja, ki zadevajo aktualna stanja v prevladujočih izhodiščnih in ciljnih državah in družbah migracijskih tokov, ter spekulacije kulturološke narave, ki zadevajo obojestranske strahove pred spremembami pogojev in praks vsakdanjega življenja v potencialno novih oblikah sobivanja, strahove pred kulturno hibridizacijo ali celo izgubo kulturne identitete ter občutek ogroženosti ob soočanju z raznolikostjo vrednot. Poleg poglobljanja obravnave teh vidikov ta sklop namenja tudi več prostora drugačnim pristopom, ki so v aktualnih diskusijah nekoliko marginalizirani. Med drugim zastavlja vprašanje, kakšni so – poleg družboslovnih in

4 Burroughs, E., O'Reilly, Z., Discursive Representations of Asylum Seekers and Illegal Immigrants in Ireland, v: *Ars & Humanitas* VII/2, 2013, str. 59–70.

kulturoloških pogledov – humanistični pogledi na aktualno migracijsko problematiko ter kaj lahko doprinesejo k njenemu razumevanju in s tem dolgoročnemu reševanju problemskih sklopov.

Ob predstavitvah konkretnih okolij in okoliščin, v katerih se je migracijsko dogajanje začelo predstavljati kot akuten problem, vzpostavljajo članki, objavljeni v tematskem sklopu *Študije*, refleksijo na meta-ravni. Kako in v kakšnem jeziku govorimo in pišemo o migracijah? S kakšnimi podobami jih predstavljamo in katere vidike migracij izpostavljajo te podobe? Kakšne so in kakšno vlogo imajo medijske specifike teh reprezentacij? Kakšen oz. kako obsežen je razpon možnosti poročanja o migracijah v množičnih medijih, na družabnih omrežjih, v znanosti, v strokovnih obravnavah ter v fikciji? V literaturi, v likovni umetnosti oz. vizualnih umetnostih? Kakšne alternativne možnosti nudijo umetniške obravnave te tematike ne le na vsebinski ravni, temveč tudi pri iskanju novih izraznih možnosti? Kako so obravnave teh problematik integrirane v vzgojo in izobraževanje na formalni ravni in v konkretnih praksah posameznih okolij oz. institucij?

Problematiko reprezentacij sodobnih migracij s teoretsko refleksijo moderne in sodobne vladavine vizualne kulture predstavlja **Ksenija Vidmar Horvat**. Možnost za preseganje etičnega problema, ki ga ustvarja bolj ali manj trenutni učinek šok vzbujajočih fotografij, podob ogroženega »drugega«, kakršne distribuirajo množični mediji, avtorica teoretsko utemeljuje z obravnavo slovenskega projekta »Begunec_ka sem«, ki sta ga skupaj ustvarili pisateljica Widad Tamimi in ilustratorica Vesna Bukovec: slednji združuje umetniško ilustracijo migrantske resničnosti s fikcionalizacijo resničnih begunskih življenjskih pripovedi. Avtorica utemeljuje trajnejši empatični odziv prejemnika na estetsko reprezentacijo.

Umetnostna zgodovinarica **Burcu Dogramaci** v svojem prispevku primerja likovne upodobitve gostujočih delavcev, ki so v Nemčijo prihajali v drugi polovici 20. stoletja, z aktualnimi upodobitvami beguncev, nato pa podobe, ki jih uporabljajo vizualne umetnosti, vzporeja s podobami, ki jih lahko najdemo v literarnih besedilih, ter z retoriko poročevalskih in propagandističnih besedil.

S prevodoslovnih vidikov so **Nike Kocijančič Pokorn**, **Iva Jevtić** in **Jaka Čibej** v slovenskem prostoru raziskali enega izmed zelo konkretnih problemov sodobnih migracij v ciljnih družbah, tj. vprašanje, ali institucionalno zagotavljanje prevajalskih storitev v ciljnih družbah prispeva k integraciji migrantov in migrantk v to družbo ali pa jo, nasprotno, bistveno ovira? Odgovor v prispevku prinaša analiza kvantitativnih podatkov, pridobljenih v intervjujih z ljudmi iz različnih družbenih skupin in kulturnih okolij, ki so (bili) nastanjeni v ljubljanskem azilnem domu.

Z izhodiščnim okoljem, ki povzroča notranje in čezmejne migracije, pa se ukvarja prispevek **Janje Vollmaier Lubej** ob primeru Ukrajine, ki jo je po politično-ekonomski tranziciji po propadu Sovjetske zveze prizadela še vojna. Avtorica sooča predstavljanja sodobnih ukrajinskih razmer v provladnih in kritičnih množičnih medijih, statistične analize ekonomskih migracij, dojemanja vojnih in ekonomskih migracij v ukrajinski družbi⁵ ter humanistična stališča zlasti ukrajinskih intelektualcev in intelektualk, s tem pa relativizira pogosto poenostavljajoče zahodne medijske podobe sodobne Ukrajine.

Na sistematično »pozabo« zgodovine slovenskega izseljevanja opozarja raziskovalka in poznavalka evropskih migracij **Mirjam Milharčič Hladnik**. Posledice tega »pozabljanja« razbira v »zaskrbljenih« odzivih slovenskih množičnih medijev ob pojavu t. i. balkanske poti, čemur se je kot medijska sogovornica zoperstavila z »intervencijo v javni diskurz«, torej prav z ozaveščanjem o zgodovini slovenskih migracij, ki jih natančno predstavlja v prispevku, ob tem pa izpostavi posamezne sodobne integracijske »dobre prakse« v slovenskih organizacijah civilne družbe.

S filozofskega vidika **Inigo Bocken** v svojem prispevku predstavi teorijo vsakdanjosti Michela de Certeauja, katere izhodišči sta migracija in nomadstvo. Bocken prepričljivo prikaže, da pri Certeauju in njegovi refleksiji »taktik« vsakdanjega življenja ne gre le za teoretizacijo nomadstva, temveč za paradigmatični primer nomadske teorije, ki prav s svojo giblivo odpira nove možnosti tudi za razmišljanje o aktualnih družbenih dogajanjih.

Spreminjanje prostorov ter posameznikov in posameznic, ki jih naseljujejo, je tema literarnih, »hibridnih« in neliterarnih besedil italijanskega pisatelja Giorgia Fontane, ki se posveča raziskovanju priseljevanja in učinkov priseljevanja v severnoitalijansko urbano okolje. **Patrizia Farinelli** z literarnoteoretsko analizo predstavlja podobo »fluidnega univerzuma«, ki ga razbira v pisateljevem »sociološkem romanu« in v kontekstu drugih njegovih del (ki v slovenščini še niso dostopna). Prispevek o literarni reprezentaciji tako rekoč manifestira dejstvo, da se z migracijami »spreminjajo [...] celotne skupnosti oz. družbe in družbeni odnosi, zamikajo se kulturni vzorci, prihaja do pomembnih družbenih transformacij« (Castles, v: Antić Gaber, Krevs, 2013, 8).

Tanja Žigon v članku z naslovom Integracija v švicarsko družbo predstavi primer švicarske pisateljice albanskega rodu Meral Kureyshi, pri tem pa natančneje

5 Na enega izmed teh paradoksov, namreč na situacijo ukrajinskih ekonomskih migrantk, ki so primorane prilagoditi tradicionalno družinsko vlogo matere vzdrževanju družine s svojo ekonomsko migracijo, pri čemer kljub kršenju tradicionalne družbenospolne norme dobijo »spoštljiv družbeni položaj« (54), je v sklopu prispevkov o »številnih obrazih migracij« opozorila tudi Mirjana Morokvasic (Morokvasic, M., Transnational mobilities and gender in Europe, v: *Ars & Humanitas* VII/2, 2013, str. 45–58).

analizira njen roman *Sloni na vrtu* kot primer avtofikcije, v katerem pisateljica ubesedi travmatske izkušnje ob izgubi domovine in težave pri integraciji v novo okolje ter navsezadnje najde svoj prostor v pisavi. Prispevek se vključuje tudi v naraščajoče zanimanje literarne zgodovine: slednja je namreč začela natančneje in zelo intenzivno raziskovati in kategorizirati kompleksnost t. i. migrantske književnosti.⁶

Ob sodobnem begunstvu, ki so ga povzročile vojne razmere na Bližnjem vzhodu, **Verena Perko** razmišlja o pomenu muzejev in predstavljanja kulturne dediščine. Z obsežno teoretsko predstavitevijo koncepta t. i. postmuzejev, pred tem in ob tem pa posebej tudi doprinosu vzhodnoevropskih muzejskih šol, zagovarja družbeno angažirano, tvegano, vendar potrebno ozaveščevalno vlogo muzejske dejavnosti in muzejskih inštitucij v sodobni družbi.

V sklepnem prispevku z naslovom Poučevanje otrok migrantov in beguncev **Zala Bojović** opiše aktualno situacijo v nemškem šolstvu po prihodu velikega števila beguncev in migrantov v letu 2015 in predstavi različne konkretne probleme ter kritično ovrednoti praktične rešitve, ki jih tam uvajajo v šolski sistem,⁷ da bi zagotovili pravične možnosti vzgoje in izobraževanja za pogosto travmatizirane otroke in mladostnike brez ustreznega znanja jezika.

6 »Migrantska književnost« seveda nikakor ni nov pojav v primerjalni književnosti ali v prostorih, ki jih opredeljuje prevlada te ali one nacionalne književnosti, vendar je (primerjalna) literarna zgodovina šele v zadnjem času začela tudi v primerjalnih kontekstih, ne le osredinjeno na posamezen kulturno-prostorski fenomen, in tudi precej bolj sistematično prepoznati in opredeljevati »podkategorije«, ki jih utemeljuje raznovrstnost »migrantske« književnosti: status avtorice ali avtorja v okolju ustvarjanja, jezik besedila, njegova tematika itn. Eno izmed monografij, ki se lotevajo te problematike, je uredila Sandra Vlasta. (Vlasta, S., *Contemporary Migration Literature in German and English*, Leiden, Boston 2016.)

7 Osnovni primerjalni vpogled v eno najbolj priznanih in učinkovitih slovenskih institucionalno-organizacijskih ter pedagoških praks pri vključevanju otrok, ki so dospeli v Slovenijo kot migranti, ponuja med drugim intervju z ravnateljem ljubljanske Osnovne šole Ledina, Goranom Popovičem, ki ga je objavil tednik Mladina. (Petrovič, P., Popović, G., Intervju, v: *Mladina* 14, 8. april 2016 (<http://www.mladina.si/173584/goran-popovic/> [18. 11. 2016]).